

УДК 343.84

О. В. Лисодед, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник сектору дослідження проблем кримінально-виконавчого законодавства Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України, м. Харків

ЕВОЛЮЦІЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ОБМЕЖЕННЯ ВОЛІ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглядаються питання виконання такого виду кримінальних покарань, як обмеження волі, за законодавством Російської Федерації, Республіки Казахстан, Республіки Беларусь та України.

Ключові слова: обмеження волі, установа відкритого типу, виправний центр, електронні засоби нагляду і контролю.

Новий Кримінальний кодекс України 2001 р. доповнив існуючу на той час систему кримінальних покарань у тому числі і таким видом покарання, як обмеження волі¹. Воно полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці (ст. 61 КК України). У зв'язку з цим тоді ще чинний Виправно-трудоий кодекс України було доповнено главою 18, в якій був прописаний порядок виконання цього виду кримінальних покарань та встановлено, що кримінально-виконавчими установами відкритого типу є виправні центри². Цей порядок виконання покарання у виді обмеження волі майже у незмінному вигляді був перенесений і в Кримінально-виконавчий кодекс України.

Проїшло вже десять років із моменту появи у кримінальному і кримінально-виконавчому законодавстві цього виду покарання. Але наразі не можна сказати, що порядок його виконання став предметом

¹ Сташис В. В. Загальна характеристика нового Кримінального кодексу України / В. В. Сташис // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., [Харків], 25–26 жовт. 2001 р. / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К. ; Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 7.

² Про внесення змін до Виправно-трудоого кодексу : Закон України від 11 лип. 2001 р. № 2636-III // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 33. – Ст. 1523.

ретельних наукових досліджень. З приводу виконання покарання у виді обмеження волі захищена тільки одна дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук¹ та опубліковано понад десять статей науковими² та практичними працівниками³. Переймався питаннями виконання цього виду покарань певною мірою й автор цієї статті⁴, свого часу сприйнявши за аксіому положення про те, що це дійсно новий вид кримінального покарання, альтернативний позбавленню волі без ізоляції від суспільства. Між тим перебіг часу й осмислення сьогоденних реалій виконання покарання у виді позбавлення волі наштовхує нас уже на дещо інші висновки, які б хотілося довести до широкого юридичного загалу.

Нагадаємо, що у законодавстві України про такий вид покарання, як обмеження волі, уперше згадується в Основних напрямках реформи

¹ Бодюл Є. М. Правові та організаційні засади виконання покарання у кримінально-виконавчих установах відкритого типу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Є. М. Бодюл. – К., 2005.

² Богатирьов І. Покарання у виді обмеження волі: кримінально-виконавча характеристика / І. Богатирьов // Вісн. прокуратури. – 2008. – № 9. – С. 83–89; Гель А. Обмеження волі як покарання, альтернативне позбавленню волі на певний строк: проблеми правової регламентації / А. Гель // Підприємництво, госп-во і право. – 2009. – № 9. – С. 183–187; № 10. – С. 83–86; Яковець І. С. Якість кримінального закону та кримінально-виконавчого законодавства як необхідна умова ефективності процесу виконання покарання у виді обмеження волі / І. С. Яковець, А. П. Гель // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов (голов. ред.) та ін. – Х. : Кроссрууд, 2009. – Вип. 17. – С. 92–105; та ін.

³ Кушнір П. Г. Правовий статус осіб, засуджених до обмеження волі: соціально-економічний аспект / П. Г. Кушнір // Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2004. – Вип. 69. – С. 148–153; Кулинич С. Обмеження волі як покарання, пов'язане з обмеженням особистої свободи без ізоляції від суспільства / С. Кулинич, О. Скорбач // Вісн. прокуратури. – 2007. – № 6. – С. 67–70; Шинальський О. Додержання вимог під час виконання кримінального покарання у виді обмеження волі та тримання осіб в приймальниках-розподільниках для осіб, які запідозрені у зайнятті бродяжництвом / О. Шинальський // Вісн. прокуратури. – 2007. – № 6. – С. 3–13; Литвинов С. Обмеження волі як вид кримінального покарання: деякі проблемні питання щодо здійснення нагляду за засудженими до обмеження волі / С. Литвинов // Вісн. прокуратури. – 2008. – № 3. – С. 27–30; та ін.

⁴ Лисодед О. В. Питання виконання покарання у виді обмеження волі / О. В. Лисодед // Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – Вип. 88. – С. 155–162; Лисодед О. В. Обмеження і позбавлення волі: окремі аспекти правового статусу засуджених / О. В. Лисодед // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Х. : Кроссрууд, 2008. – Вип. 16. – С. 139–145.

кримінально-виконавчої системи, схвалених постановою Кабінету Міністрів УРСР ще у 1991 р.¹ Зокрема, у них зазначалося, що з метою диференціації та індивідуалізації порядку й умов виконання (відбуття) кримінальних покарань слід передбачити у розроблюваних Кримінальному і Кримінально-виконавчому кодексах Української РСР наявність установ: відкритого типу (виховно-трудова установа — ВТУ) для утримання засуджених до обмеження волі; напівзакритого типу (колонія) для утримання засуджених до позбавлення волі і закритого типу (тюрми) для утримання засуджених до позбавлення волі з числа особливо небезпечних рецидивістів, а також для засуджених, переведених з колоній. В Україні передбачалося створити мережу установ названих типів, запровадити в них роздільне утримання засуджених з урахуванням характеру і тяжкості вчиненого злочину, кількості судимостей, психологічних особливостей, соціально-морального зuboжіння особи та розробити моделі всіх типів установ.

Але реформа затягнулася надовго. За цей час у рамках Співдружності Незалежних Держав були розроблені Модельний Кримінальний кодекс СНД та Модельний кримінально-виконавчий кодекс СНД, які стали певним орієнтиром для розробки відповідних національних кодексів. У Модельному КК СНД обмеження волі знайшло своє місце між обмеженням по військовій службі та арештом і розумілося вже як тримання засудженого у колонії-поселенні без ізоляції від суспільства в умовах нагляду за ним строком від одного до п'яти років², а в Модельному КВК СНД був прописаний порядок його виконання³. Уперше обмеження волі як новий вид кримінального покарання з'явилося у КК Російської Федерації

¹ Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР [Електронний ресурс] : схвал. постановою Каб. Міністрів УРСР від 11 лип. 1991 р. № 88. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/88%D0%B0-91-%D0%BF>. — Заголовок з екрана.

² Модельный Уголовный кодекс (рекомендательный законодательный акт для Содружества Независимых Государств) [Электронный ресурс] : принят Межпарлам. Ассамблеей государств-участников Содружества Независимых Государств постановлением от 17 февр. 1996 г. — Режим доступа: <http://docs.kodeks.ru/document/901781490>. — Загл. с экрана.

³ Модельный Уголовно-исполнительный кодекс (рекомендательный законодательный акт для Содружества Независимых Государств) [Электронный ресурс] : принят Межпарлам. Ассамблеей государств-участников Содружества Независимых Государств постановлением от 2 нояб. 1996 г. — Режим доступа: <http://www.iacis.ru/html/?id=22&pag=42&nid=1>. — Загл. с экрана.

(прийнятий 24 травня 1996 р. та введений у дію з 1 січня 1997 р.¹), далі у КК Республіки Казахстан (прийнятий 16 липня 1997 р. та введений у дію з 1 січня 1998 р.²), потім у КК Республіки Беларусь (прийнятий 9 липня 1999 р. та введений у дію з 1 січня 2001 р.³) і врешті-решт у КК України (прийнятий 5 квітня 2001 р. та введений у дію з 1 вересня 2001 р.⁴). За ст. 53 КК РФ та ст. 45 КК РК обмеження волі полягало в триманні засудженого в спеціальній установі без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за ним нагляду; за ст. 55 КК РБ — у триманні засудженого в умовах здійснення за ним нагляду з обов'язковим залученням до праці в місцях, визначених органами виконання покарань. За прийняттям кримінальних кодексів наступила черга прийняття і кримінально-виконавчих кодексів: з 1 липня 1997 р. був уведений у дію КВК РФ⁵, з 1 січня 1998 р. — КВК РК⁶, з 1 січня 2001 р. — КВК РБ⁷, з 1 січня 2004 р. — КВК

¹ О введении в действие Уголовного кодекса Российской Федерации [Электронный ресурс] : Федер. закон от 13 июня 1996 г. № 64-ФЗ. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=10701#p28>. – Загл. с экрана.

² О введении в действие Уголовного кодекса Республики Казахстан [Электронный ресурс] : Закон Респ. Казахстан от 16 июля 1997 г. № 168-І. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?link_id=1000004223. – Загл. с экрана.

³ О введении в действие Уголовного кодекса Республики Беларусь [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь от 18 июля 2000 г. № 424-3. – Режим доступа: <http://www.levonevski.net/pravo/razdel2/num1/2d199.html>. – Загл. с экрана.

⁴ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 21. – Ст. 920.

⁵ О введении в действие Уголовно-исполнительного кодекса Российской Федерации : Федер. Закон от 8 янв. 1997 г. № 2-ФЗ // Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации : офиц. текст / вступ. ст. нач. Упр. законодательства о борьбе с правонарушениями М-ва Рос. Федерации С. Б. Ромазина и др-ра юрид. наук, проф., засл. деятеля науки Рос. Федерации А. С. Михлина. – М. : Изд. группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – С. 117.

⁶ О введении в действие Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан [Электронный ресурс] : Закон Респ. Казахстан от 13 дек. 1997 г. № 209-І. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?link_id=1000053262. – Загл. с экрана.

⁷ О введении в действие Уголовно-исполнительного кодекса Республики Беларусь [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь от 16 окт. № 429-3. – Режим доступа: http://www.spravka-jurist.com/base/part-qz/tx_wszxja.htm. – Загл. с экрана.

Україні¹. За ст. 47 КВК РФ та ст. 43 КВК РК засуджені до обмеження волі повинні відбувати покарання у спеціальних установах — виправних центрах, за ст. 44 КВК РБ — в установах відкритого типу, за ст. 56 КВК України — теж у виправних центрах². Порядок же виконання цього виду кримінальних покарань у вказаних кримінально-виконавчих кодексах без суттєвих змін та доповнень був перенесений із Модельного КВК СНД.

Водночас у Федеральному законі РФ «Про введення в дію КК РФ» було встановлено, що положення КК РФ про покарання у виді обмеження волі вводяться в дію федеральним законом після вступу в силу КВК РФ по мірі створення необхідних умов для виконання цього виду покарання, але не пізніше 2001 р.³ Пізніше цей строк був перенесений на 2005 р.⁴, але реально призначення покарання у виді обмеження волі та його виконання розпочалося з 10 січня 2010 р. у зв'язку з прийняттям Федерального закону від 27 грудня 2009 р. № 377-ФЗ⁵, який суттєво змінив зміст покарання у виді обмеження волі та порядок його виконання. Зокрема, за ст. 53 КК РФ у новій редакції обмеження волі полягає у встановленні судом таких обмежень: не виходити з дому (квартири, іншого житла) у певний час доби, не відвідувати певні місця, що розташовані в межах території відповідного муніципального утворення, не виїздити за межі

¹ Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. // Офіц. вісн. України. — 2003. — № 33. — Ст. 1767.

² Порядок виконання покарання у виді обмеження волі в інших пострадянських республіках не розглядається в силу обмеженого обсягу статті.

³ О внесении изменений и дополнений в Федеральный закон «О введении в действие Уголовного кодекса Российской Федерации» [Электронный ресурс] : Федер. закон от 27 дек. 1996 г. № 161-ФЗ. — Режим доступа: <http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=12814#p28>. — Загл. с экрана.

⁴ О внесении изменений и дополнений в федеральные законы «О введении в действие Уголовного кодекса Российской Федерации» и «О введении в действие Уголовно-исполнительного кодекса Российской Федерации» [Электронный ресурс] : Федер. закон от 10 янв. 2002 г. № 4-ФЗ. — Режим доступа: <http://www.bre.gu/laws/10153.html>. — Загл. с экрана.

⁵ О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с введением в действие положений Уголовного кодекса Российской Федерации и Уголовно-исполнительного кодекса Российской Федерации о назначении наказания в виде ограничения свободы [Электронный ресурс] : Федер. закон от 27 дек. 2009 г. № 377-ФЗ. — Режим доступа: <http://www.rg.ru/2009/12/30/arrest-dok.html>. — Загл. с экрана.

території відповідного муніципального утворення, не відвідувати місця проведення масових та інших заходів і не брати участі у таких заходах, не змінювати місце проживання або перебування, місце роботи чи (або) навчання без згоди спеціалізованого державного органу, який здійснює нагляд за відбуванням засудженими покарання у виді обмеження волі. КВК РФ із цього приводу був доповнений ст. 47¹, в якій установлено, що спеціалізованим державним органом, який здійснює нагляд за відбуванням засудженими покарання у виді обмеження волі, є кримінально-виконавча інспекція. Новелою російського законодавства у цій сфері є те, що відповідно до ч. 1 ст. 60 КВК РФ для забезпечення нагляду, запобігання злочинам і з метою отримання інформації про поведінку засуджених кримінально-виконавчі інспекції мають право використовувати аудіовізуальні, електронні та інші технічні засоби нагляду і контролю, перелік яких визначається Урядом Російської Федерації. Цей перелік уже затверджений постановою Уряду РФ від 31 березня 2010 р. № 198¹, затверджена й інструкція з організації виконання цього виду покарання². За підрахунками керівництва Федеральної служби виконання покарань, лише у 2011 р. майже 150 тис. осіб будуть засуджені до обмеження волі, третина з яких носитиме електронні браслети. У цілому ж браслети будуть застосовуватися тільки щодо засудже-

¹ Перечень аудиовизуальных, электронных и иных технических средств надзора и контроля, используемых уголовно-исполнительными инспекциями для обеспечения надзора за осужденными к наказанию в виде ограничения свободы [Электронный ресурс] : утв. постановлением Правительства Рос. Федерации от 31 марта 2010 г. № 198. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=LAW;n=99050>. – Загл. с экрана.

У цей перелік включені електронні браслети (для носіння понад 3 місяці), стаціонарні і мобільні пристрої для прийому їх сигналів, ретранслятори, персональні трекери (для носіння не більше 3 місяців), стаціонарні пристрої аудіовізуального контролю (для автоматичної візуальної і голосової ідентифікації засудженого) та інші прилади, власне виробництво яких вже розпочалося у РФ (див.: Електронные браслеты – итоги трехлетней разработки [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tyurma.com/elektronnye-braslety-itogi-trekhletnei-razrabotki>. – Загл. с экрана).

² Инструкция по организации исполнения наказания в виде ограничения свободы [Электронный ресурс] : утв. приказом М-ва юстиции Рос. Федерации от 11 окт. 2010 г. № 258. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2010/10/27/ogranichenie-dok.html>. – Загл. с экрана.

них, які схильні до рецидиву злочинів¹. За умови використання навігаційної супутникової системи в РФ такий електронний нагляд, за попередніми розрахунками, застосовуватиметься до 270 тис. засуджених осіб на рік². Ще раніше цей же шлях обрав і законодавець Казахстану.

Законом про введення в дію КК РК було встановлено, що його положення про покарання також вводяться після вступу в силу КВК РК по мірі створення необхідних умов для виконання цього виду покарання, але не пізніше 2003 р.³ На виконання цих положень у 2002 р. Законом від 21 грудня № 362-ІІ були внесені відповідні зміни до КК та КВК РК⁴.

Так, за новою редакцією ст. 45 КВК РК обмеження волі полягає в покладенні на засудженого судом відповідних обов'язків, що обмежують його свободу, і відбувається за місцем проживання під наглядом спеціалізованого органу без ізоляції від суспільства строком від одного до п'яти років. Суд, призначаючи покарання у виді обмеження волі, покладає на засудженого виконання обов'язків: не змінювати постійне місце проживання, роботи або навчання без повідомлення спеціалізованого органу, не відвідувати певні місця, у вільний від навчання і роботи час не покидати місце проживання, не виїздити в іншу місцевість без дозволу спеціалізованого органу. Суд може покласти на засудженого до обмеження волі виконання й інших обов'язків, що сприяють його виправленню: пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, захворювань, що передаються статевим шляхом, здійснювати матеріальну під-

¹ Электронные браслеты в 2011 году наденут около 40 тыс. осужденных в РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ria.ru/general_jurisdiction/20110414/222174000.html. – Загл. с экрана.

² Алегин А. П. Актуальные проблемы организации информационного обеспечения электронного мониторинга осужденных с применением приборов ГЛОНАСС / А. П. Алегин // Рос. следователь. – 2009. – № 24. – С. 31.

³ О введении в действие Уголовного кодекса Республики Казахстан [Электронный ресурс] : Закон Респ. Казахстан от 16 июля 1997 г. № 168-І. – Режим доступа: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=02544&all=all>. – Загл. с экрана.

⁴ О внесении изменений и дополнений в Уголовный, Уголовно-процессуальный и Уголовно-исполнительный кодексы Республики Казахстан [Электронный ресурс] : Закон Респ. Казахстан от 21 дек. 2002 г. № 363-ІІ. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?link_id=1000140137. – Загл. с экрана.

тримку сім'ї. Відповідно до ст. 43 КВК РК особи, засуджені до обмеження волі, відбувають покарання за місцем проживання при умові здійснення за ними нагляду кримінально-виконавчими інспекціями. Нагляд забезпечується спостереженням і контролем за засудженими за місцем їх проживання і роботи, а також у вільний від роботи час (ст. 53 КВК РК).

Своєрідний шлях щодо подальшого врегулювання виконання покарання у виді обмеження волі обрали в 2006 р. у Республіці Беларусь¹. За новою редакцією ст. 55 КК РБ обмеження волі полягає в покладенні на засудженого обов'язків, які обмежують його свободу, і перебуванні його в умовах здійснення за ним нагляду органами й установами виконання покарань. Покарання у виді обмеження волі призначається засудженому з направленням у виправну установу відкритого типу. З урахуванням особистості винного, характеру і ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину, наявності у нього постійного місця проживання суд може призначити покарання у виді обмеження волі без направлення до виправної установи відкритого типу. Обидві категорії засуджених залучаються органами й установами виконання покарань в обов'язковому порядку до праці.

Перелік обмежень, які покладаються на засуджених, ст. 55 КК РБ не встановлює. Вони випливають із порядку виконання покарання у виді обмеження волі без направлення у виправну установу відкритого типу, а також із їх обов'язків, передбачених ст. 48¹ КВК РБ. Зокрема, засуджені до обмеження волі зобов'язані не змінювати місце проживання та не виїздити за межі населеного пункту без дозволу кримінально-виконавчої інспекції; у вільний від роботи (навчання) час постійно знаходитися у своєму житлі чи на прибудинковій території, не відходячи від житла далі відстані, визначеної кримінально-виконавчою інспекцією, а з 19 до 6 години ранку — тільки у своєму житлі; не відвідувати місця проведення спортивних та інших видовищних заходів, ігорні заклади, а також торгові об'єкти, де здійснюється вживання алкогольних напоїв, житло інших осіб тощо. Пленум Верховного Суду Республіки Беларусь у своїй

¹ О внесении изменений и дополнений в Уголовный, Уголовно-процессуальный и Уголовно-исполнительный кодексы Республики Беларусь по вопросам совершенствования порядка исполнения наказаний и иных мер уголовной ответственности [Электронный ресурс] : Закон Респ. Беларусь от 9 сент. 2006 г. № 122-3. – Режим доступа: <http://pravovy.info/docum09/part13/akt13776/index.htm>. – Загл. с экрана.

постанові пояснив, що обмеження волі без направлення у виправну установу відкритого типу може призначатися, якщо виправлення винного може бути досягнуто без його видалення з місця постійного проживання: у сім'ї, трудовому колективі, у навчальному закладі. При цьому слід урахувати попереднє ставлення засудженого до праці і поведінку в побуті, наявність утриманців, які потребують допомоги з його боку, інші обставини, що заслуговують на увагу¹.

Працівники кримінально-виконавчої інспекції згідно з ч. 1 ст. 48¹ КВК РБ теж мають право використовувати електронні засоби контролю за місцем знаходження засудженого. Нагляд же за засудженими до обмеження волі без направлення у виправну установу відкритого типу, крім працівників кримінально-виконавчої інспекції, здійснюють також дільничні інспектори міліції, дільничні інспектори міліції у справах неповнолітніх, співробітники патрульно-постової служби та інші особи органів внутрішніх справ².

Що ж маємо ми? Як уже зазначалося, покарання у виді обмеження волі в Україні і в теперішній час виконується у виправних центрах, які відповідно до ст. 11 КВК України відносяться до кримінально-виконавчих установ відкритого типу. Ці установи в Україні ніхто не будував, з моменту введення цього виду кримінального покарання у виправні центри розчерком пера була перетворена певна частина колоній-поселень для відбування покарання у виді позбавлення волі³. Ці колонії були побудовані ще за часів Радянського Союзу за типовими проектами, і їх під виправні центри ніхто не переобладнував, що підтверджується і нормативно-правовими актами Державного департаменту України з питань виконання покарань з організації виконання покарання у виді об-

¹ О практике назначения судами наказания в виде ограничения свободы [Электронный ресурс] : Постановление Пленума Верхов. Суда Респ. Беларусь от 20 дек. 2007 г. № 18. – Режим доступа: <http://zoneby.net/doc/news113.htm>. – Загл. с экрана.

² Инструкция по организации работы уголовно-исполнительных инспекций [Электронный ресурс] : утв. постановлением М-ва внутр. дел Респ. Беларусь от 3 авг. 2006 г. № 211. – Режим доступа: // <http://zoneby.net/doc/news40.htm>. – Загл. с экрана.

³ Гель А. Обмеження волі як покарання, альтернативне позбавленню волі на певний строк: проблеми правової регламентації / А. Гель // Підприємництво, госп-во і право. – 2009. – № 10. – С. 83.

меження волі. Відповідно до Інструкції 2001 р.¹ у виправних центрах обладнуються чергова частина, гуртожитки, кухня-їдальня, лазня з пральною і дезкамерою, магазин, приміщення для проведення виховної роботи і перегляду телепередач, зберігання постільних речей, спецодягу та особистих речей засуджених, сушильня, майстерня з ремонту одягу та взуття, бібліотека, дисциплінарний ізолятор, кабінети для начальника виправного центру, його заступників, начальників відділень соціально-психологічної та оперативної служб, відділу нагляду та безпеки виправного центру, спортивний майданчик, а також у разі необхідності виробничі об'єкти (п. 5.1). Згідно з Інструкцією 2005 р.² територія виправного центру — це встановлена за проектом забудови земельна ділянка, на якій розміщені житлова та виробнича зони з розташованими на них об'єктами, що є на балансі установи (п. 1.2), яка з метою недопущення проходу сторонніх осіб та забезпечення збереження матеріальних цінностей, що на ній знаходяться, обладнується огорожею суцільного заповнення та КПП (п. 4.1). Тобто за територіальним критерієм виправний центр поділяється на житлову та виробничу зони з відповідною інженерно-технічною інфраструктурою, як і колонії. За організаційним критерієм засуджені у виправних центрах поділяються на відділення соціально-психологічної служби; проживають у спеціально призначених гуртожитках, де забезпечуються індивідуальним спальним місцем, інвентарем і постільними речами; повинні сумлінно працювати у місці, визначеному адміністрацією виправного центру; за загальним правилом у вільний від роботи час перебувати у гуртожитках, а поза межами гуртожитку — з дозволу адміністрації виправного центру за вмотивованою постановою (ч. 4 ст. 59 КВК України). Адміністрація виправного центру має право проводити огляд і обшук засуджених; застосовувати і використовувати фізичну силу, спеціальні засоби і зброю; здійснювати оперативно-розшукову діяльність; застосовувати заходи заохочення і стягнення; використовувати тех-

¹ Інструкція про організацію виконання покарання у виді обмеження волі в установах кримінально-виконавчої системи : Наказ Держ. департаменту України з питань виконання покарань від 4 квіт. 2001 р. № 165 // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 39. – Ст. 1781.

² Інструкція з організації порядку і умов виконання покарання у виді обмеження волі : Наказ Держ. департаменту України з питань виконання покарань від 16 лют. 2005 р. № 27 // Офіц. вісн. України. – 2005. – № 10. – Ст. 511.

нічні засоби для здійснення нагляду за поведінкою засуджених тощо. Тобто і за цим критерієм виправний центр нічим не відрізняється від колонії. Як же тоді можна говорити, що цей вид покарання не пов'язаний з ізоляцією від суспільства? Адже у колоніях ізоляція якраз і є одним із головних правообмежень, що застосовується до засуджених при відбуванні покарання у виді позбавлення волі.

Вищевикладене збігається і з результатами прокурорських перевірок. Зокрема, О. Шинальський зазначає, що і організаційно, і архітектурно виправні центри становлять собою виправні колонії загального режиму колишнього СРСР з усіма відповідними атрибутами — інженерно-технічними засобами охорони територій (мури, вежі, колючий дріт по периметру), сигналізацією і оповіщенням, а подекуди навіть і з ізоляцією окремих ділянок територій. А засуджені, які переведені до виправних центрів у порядку заміни покарання у виді позбавлення волі більш м'яким, скаржилися прокурорським працівникам на те, що в колоніях знаходилися в більш придатних та комфортних умовах, ніж у теперішніх виправних центрах¹.

Засуджені до обмеження волі можуть знаходитися поза територією виправного центру, але в його межах (ч. 4 ст. 59 КВК України); засуджені, які не допускають порушень встановленого порядку виконання покарання у виді обмеження волі і мають сім'ї, після відбуття шести місяців строку покарання можуть за постановою начальника виправного центру проживати за межами гуртожитку із своїми сім'ями (ч. 7 ст. 59 КВК України). Проте і засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі у колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та в дільницях соціальної реабілітації відповідних колоній, теж у вільний від роботи час від підйому до відбою користуються правом вільного пересування в межах території дільниці; з дозволу адміністрації колонії можуть пересуватися без нагляду поза територією дільниці, але в межах населеного пункту, якщо це необхідно за характером виконуваної ними роботи або у зв'язку з навчанням; після відбуття шести місяців покарання в дільниці в разі відсутності порушень режиму відбування покарання, наявності житлових умов з дозволу адміністрації колонії можуть проживати в межах населеного

¹ Шинальський О. Додержання вимог під час виконання кримінального покарання у вигляді обмеження волі та тримання осіб в приймальниках-розподільниках для осіб, які запідозрені у зайнятті бродяжництвом / О. Шинальський // Вісн. прокуратури. – 2007. – № 6. – С. 6.

пункту, де розташована колонія, із своїми сім'ями, придбавати відповідно до чинного законодавства жилий будинок і заводити особисте господарство (ст. 99, ч. 3 ст. 138 КВК України). Тобто все однаково. Хіба що перелік підстав для короточасних виїздів за межі виправного центру для засуджених до обмеження волі значно ширший і не є вищепним (ч. 3 ст. 59 КВК України).

Таким чином, за нашим розумінням, на сьогоднішній день обмеження волі є певним різновидом покарання у виді позбавлення волі, можна сказати позбавленням волі з більш м'яким порядком і умовами виконання і відбування покарання, але по суті все ж таки позбавленням волі¹.

Окрім автори пропонують розробити модель такої установи, як виправний центр², модель, яка була б відмінною від моделі існуючих на сьогодні виправних колоній. Але ніхто ще не запропонував цю модель. Напевно тому, що її і неможливо створити при такому порядку й умовах виконання і відбування покарання у виді обмеження волі?!

У зв'язку з викладеним постає питання, чи потрібен нам ще один різновид позбавлення волі, навіть якщо він іменується по-іншому і відбувається в установах з іншою назвою?³ На нашу дум-

¹ Так само, як і арешт, є різновидом короточасного позбавлення волі, але з більш жорстким порядком і умовами виконання і відбування (див.: Забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2011. – Вип. 21. – С. 15). Таким чином, наміри розробників КК України 2001 р. по введенню нових видів покарань самим порядком їх виконання, передбаченим у КВК України та підзаконних нормативно-правових актах Державного департаменту України з питань виконання, зведені майже нанівець.

² Богатирьов І. Покарання у виді обмеження волі: кримінально-виконавча характеристика / І. Богатирьов // Вісн. прокуратури. – 2008. – № 9. – С. 89; Шинальський О. Додержання вимог під час виконання кримінального покарання у вигляді обмеження волі та тримання осіб в приймальниках-розподільниках для осіб, які запідозрені у зайнятті бродяжництвом / О. Шинальський // Вісн. прокуратури. – 2007. – № 6. – С. 5.

³ Слід визнати і поділ кримінально-виконавчих установ у ст. 11 КВК України на установи відкритого і закритого типу не досить вдалим (див.: Степанюк А. Х. Позитивна кримінальна відповідальність як предмет правового регулювання Кримінально-виконавчого кодексу України / А. Х. Степанюк // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2004. – Вип. 9. – С. 77).

Як правило, у багатьох країнах Європи виконання покарань поділяються на установи відкритого, напіввідкритого (напівзакритого) чи закритого типу стосовно виконання тільки одного виду кримінального покарання – позбавлення волі, а не двох, як у нас (див.: Уголовно-исполнительное право России : учебник / под ред. В. И. Селиверстова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2007. – С. 512–518).

ку, не потрібен. У нас і так чимала кількість колоній, які залишилися у спадщину від колишнього СРСР, значна кількість засуджених до позбавлення волі, які реально відбувають покарання у виді позбавлення волі у цих колоніях, є суттєві невирішені проблеми з фінансуванням, організацією виробництва в цих колоніях і працевлаштуванням засуджених, матеріально-побутовим, медико-санітарним та іншим забезпеченням засуджених до позбавлення волі тощо.

Якщо ж ми хочемо, щоб покарань, які є альтернативними позбавленню волі, стало більше, щоб обмеження волі по суті дійсно стало обмеженням, а не позбавленням волі, на краще змінився правовий статус засуджених до цього виду покарання, то, мабуть, треба йти шляхом Російської Федерації, Республіки Казахстан і Республіки Беларусь, Польщі та Литви, інших країн Європи, взявши до уваги рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (99) 22 «Про проблему переповнення тюрем та збільшення числа осіб, що знаходяться під вартою»¹ та № R (2000) 22 «Про вдосконалення застосування Європейських правил відносно громадських санкцій та заходів впливу»².

В статье рассматриваются вопросы исполнения такого вида уголовных наказаний, как ограничение свободы, по законодательству Российской Федерации, Республики Казахстан, Республики Беларусь и Украины.

The article examines problems of execution of such kind of criminal sanction as penalty of confinement according to the legislation of Russian Federation, Republic of Kazakhstan, Belarus Republic and Ukraine.

Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору дослідження проблем кримінально-виконавчого законодавства ІВПЗ НАПРН України (протокол № 7 від 22 грудня 2011 р.).

Рецензент — доктор юридичних наук, професор А. Х. Степанюк.

¹ [Http://apps.americanbar.org/rol/publications/ukraine-bail-preventive-measure-ukr.pdf](http://apps.americanbar.org/rol/publications/ukraine-bail-preventive-measure-ukr.pdf).

² Аспект : Інформ. бюл. – Донецьк, 2001. – № 4. – С. 52–55.